दुःखार्थतैरित्येतद्व्याचष्टे दुःखमिति उपादानाद्देहेंद्रियादीनांगर्भेंगीकारात् अभिमानाज्जन्मानंतरंदुःखंदेहवद्वर्धते एवंत्यागान्मरणादपिवर्धतेऽतस्तेभ्योहेतुभ्यःनिरोधोदुःखस्यस्यात्कर्तव्यःयतोनिरोधज्ञोविमुच्यते ॥ १९ ॥ रजस्यंतर्हितामूर्तिरिंद्रियाणामित्युपक्रांतमिंद्रियाणांरजोमात्रत्वमुपसंहरति इंद्रियाणामिति परीक्ष्येति रजोरूपप्रवृत्तिनिरोधेनेंद्रियनिरोधाद्दुःखनिरोधोभवतीत्यर्थः ॥ २० ॥ अतर्षुलंतृष्णाहीनं ज्ञानेंद्रियाणिनोपसर्पंतिनव्यामुवंति इंद्रियार्थान्प्राप्यापीतिशेषः तत्फलमाह हीनैरिति हीनैःक्षीणैः करणैरिंद्रियैः॥ २१ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१३ ॥ अत्रइंद्रियजयेज्ञानात्ज्ञानंप्राप्यचरन्शमादीननुतिष्ठन् ॥ १ ॥ पुरुषोमनुष्यः द्विजाःत्रैवर्णिकाः मंत्रदर्शिनोब्राह्मणाः ॥ २ ॥ तत्त्वार्थंप्रतिगतःनिश्चयोयेषां ॥ ३ ॥ ज्ञानविदोब्रह्मविदः ॥ ४ ॥ एवंउपा

दुःखंविद्यादुपादानादभिमानाच्चवर्धते ॥ त्यागात्तेभ्योनिरोधःस्यान्निरोधज्ञोविमुच्यते ॥ १९ ॥ इंद्रियाणांरजस्येवप्रलयप्रभवावुभौ ॥ परीक्ष्यसंचरेद्विद्वान्यथावच्छास्त्रचक्षुषा ॥ २० ॥ ज्ञानेंद्रियाणींद्रियार्थान्नोपसर्पंत्यतर्षुलं ॥ हीनैश्चकरणैर्देहीनदेहंपुनरर्हति ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०वार्ष्णेयाध्यात्मकथनेत्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१३॥ ॥७॥ ॥७॥ भीष्मउवाच अत्रोपायंप्रवक्ष्यामियथावच्छास्त्रचक्षुषा ॥ तत्त्वज्ञानाच्चरन्राजन्प्राप्नुयात्परमांगतिं ॥ १ ॥ सर्वेषामेवभूतानांपुरुषःश्रेष्ठउच्यते ॥ पुरुषेभ्योद्विजानाहुर्द्विजेभ्योमंत्रदर्शिनः ॥ २ ॥ सर्वभूतात्मभूतास्तेसर्वज्ञाःसर्वदर्शिनः ॥ ब्राह्मणावेदशास्त्रज्ञास्तत्त्वार्थगतनिश्चयाः ॥ ३ ॥ नेत्रहीनोयथाह्येकःकृच्छ्राणिलभतेऽध्वनि ॥ ज्ञानहीनस्तथालोकेतस्माज्ज्ञानविदोऽधिकाः॥ ४ ॥ तांस्तानुपासतेधर्मान्धर्मकामायथागमं ॥ नत्वेषामर्थसामान्यमंतरेणगुणानिमान् ॥ ५ ॥ वाग्देहमनसांशौचंक्षमासत्यंधृतिःस्मृतिः॥ सर्वधर्मेषुधर्मज्ञाज्ञापयंतिगुणाञ्छुभान् ॥ ६ ॥ यदिदंब्रह्मणोरूपंब्रह्मचर्यमितिस्मृतं॥ परंतत्सर्वधर्मेभ्यस्तेनयांतिपरांगतिं ॥ ७॥ लिंगसंयोगहीनंयच्छब्दस्पर्शविवर्जितं॥श्रोत्रेणश्रवणंचैवचक्षुषाचैवदर्शनं॥ ८॥

यज्ञान्प्रशस्यतद्गुणानाह तांस्तानिति यथागमंयथाशास्त्रंतांस्तानिष्टापूर्तादीन् अर्थसामान्यंफलसाम्यंमोक्षाख्यंनिरतिशयंइमान्वक्ष्यमाणान् ॥ ५ ॥ गुणानेवाह वागिति अनृतहिंसाकामादिराहित्यंवागादीनांशौचं सर्वेषुप्रवृत्तिनिवृत्त्यात्मकेषुधर्मेषु ॥ ६ ॥ ब्रह्मणिचर्याब्रह्मचर्ययोगधर्मः ब्रह्मणोरूपंब्रह्मप्रापकत्वात्तदभिन्नंपरांगतिंमोक्षं ॥ ७ ॥ गतिमेवविशिनष्टि लिंगमिति लिंगंपंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियसंघातरूपं तेनयत्रसंयोगोनास्तिअतएवशब्दादिहीनंश्रोत्रेणउपाधिनातदेवश्रवणंशब्दानुभवरूपंएवंरूपाद्यनुभवात्मकं तथाचशब्दादीनांव्यभिचारित्वाद्यत्केवलानुभवरूपंतदेवमुख्यंब्रह्म निर्विकल्पकावस्थापरब्रह्मप्रापिकेत्यर्थः ॥ ८ ॥

Digitized by Google